

7. Павлюк О. Боротьба України за незалежність і політика США (1917 – 1923) / О. Павлюк. – К.: Academia, 1996. – 188 с.
8. Сергійчук В. Неусвідомлення України. Ставлення світу до української державності: погляд у 1917 – 1921 роки з аналізом сьогодення / В. Сергійчук. – Львів: Свічадо, 2002. – 704 с.
9. Соловійова В.В. Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917 – 1921 рр. / В.В. Соловійова. – Київ – Донецьк: Ін-т історії України НАН України, 2006. – 394 с.
10. Шульгин О. Початки діяльності Міністерства закордонних справ України / О. Шульгин // Український самостійник. – 1957. – Грудень. – Ч.4. – С. 29-32.
6. Лозовий В. С. Українська революція та українська ментальність (1917-1921рр.) / Краєзнавство. - 2002. - 1. - С. 53-59. - Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/kraj_2002_1_53
7. Мильчина В. Перри Андерсон Теплая мысль. Критический взгляд на французскую культуру. – ОЗ. – 2008. – №4
8. Мінк Ж. Геополітика, примирення та ігри з минулим: на шляху до нової пояснювальної парадигми колективної пам'яті .- УМ. – 2009. -№4. – С. 63-77
9. Савельева И. М. Что случилось с «Историей и теорией?» : препринт WP6/2011/03 [Текст] / Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2011. – 44 с. – 150 экз.
10. Щербенко Е. Український політичний дискурс і проблема громадянської релігії / Наукові записки Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2017. – № 3 (89). С. 156-168

Верас Т.В., студентка ХНПУ ім. Г. С. Сковороди
Науковий керівник – канд. іст. наук, доц. О. С. Гончарова

СПРОБИ ВІДРОДЖЕННЯ КОЗАЦТВА ЗА ЧАСІВ ГЕТЬМАНАТУ

П. СКОРОПАДСЬКОГО

Важливе місце в історії Української революції займає Вільне козацтво – національні добровольчі військово-міліцейські з'єднання, які були створені для захисту держави та охорони правопорядку в Україні. Перший кіш Вільного козацтва сформовано у квітні 1917 р. у Звенигородському повіті на Київщині, а у серпні – вересні 1917 р. цей рух набув значного поширення майже по всій території України. Спад селянської активності навесні 1918 р. та присутність іноземного військового контингенту зумовили поступове згасання вільнокозацького руху, але не звели його нанівець, деякі вільнокозацькі осередки перейшли на нелегальне або напівлегальне становище, продовживши свою діяльність за часів Гетьманату П. Скоропадського.

Історії Вільного козацтва присвячено велику кількість наукових та науково-популярних праць. На особливу увагу заслуговують роботи О. Білодіда та В. Панченка [1], В. Лободаєва [4], О. Мироненка [5], О. Тимощука [7; 8]. Автори подають окремі проблеми розвитку Вільного козацтва і приходять до єдиного висновку, що воно було вагомою і невід'ємною складовою українського національного руху, значні можливості якого не були використані в період Гетьманату П. Скоропадського. Однак, слід відзначити, що залишилось ще значне коло питань, які потребують більш прискіпливого вивчення. Одне з них – спроби відродження козацтва, як окремого суспільного стану в Українській Державі П. Скоропадського та причини їх невдачі.

Використання П. Скоропадським гетьманату як національної традиції в організації державного правління в Україні неминує повинно було поставити питання про його ставлення до козацтва. П. Скоропадський вважав, що саме козаччина, яка уособлює цвіт української нації, стане головною силою у втіленні української національної ідеї у життя. Тож, питання про відродження козацтва як окремого суспільного стану постало одразу після проголошення 29 квітня 1918 р. П. Скоропадського гетьманом України. Вже в перших законодавчих актах нового

режиму – «Грамоті до всього українського народу» та «Законах про тимчасовий державний устрій України» – окремо виділяється така категорія громадян, як козаки [2, с. 82-86]. Сам гетьман пообіцяв видати закон про козацький стан, права та привілеї козаків, спираючись при цьому на стародавні традиції, закріплені у гетьманських універсалах і грамотах [5, с. 411]. Але обраний хліборобським з'їздом гетьман не зміг відразу приступити до практичної відбудови козацтва за традиційним територіально-полковим устроєм. По-перше, він не міг цього зробити з огляду на необхідність дотримання домовленостей з німецько-австрійськими союзниками про роззброєння всіх недозволених ними воєнізованих формувань. По-друге, відокремити збройні загони, які на той час використовували козацькі клейноди, від інших добровольчих формувань, що значною мірою скомпрометували себе відвертими бандитськими нахилами, було практично неможливо [7, с. 161].

Враховуючи ці обставини гетьман намагався вгамувати стихійне утворення добровольчих формувань, загалом і звернути в нормативно-правові межі держави козацький рух. Конкретніше це питання розглядалося у «Відручному листі Гетьмана України про ліквідацію приватних і вільнокозацьких організацій і створення Козацької Ради» до військового міністра від 30 травня 1918 р. Високо оцінивши національну свідомість Вільного козацтва та його боротьбу з більшовицькою агресією, П. Скоропадський оголосив скасованими «всі приватні і вільно-козачі організації» та наказував негайно скликати козацьку раду для праці по виробу статуту для організації козацтва на Україні, так щоб ці організації з'явилися дійсно корисними і певними при будівництві Української Держави і армії [4, с. 258; 8, с. 308]. Варто наголосити, що це розпорядження не означало відмежування гетьмана від попереднього вільнокозацького руху, а було черговою спробою його реорганізації в умовах нового політичного режиму.

У червні 1918 р. гетьман доручив військовому міністерству сформувати Генеральну козацьку раду [6, с. 126]. Вона розпочала свою діяльність у середині червня 1918 р. Отаманом її був сам гетьман, а його заступником – М. Устимович. До президії Ради, зокрема ввійшли і деякі організатори колишнього Вільного

козацтва: Є. Котов-Коношенко, О. Сахно-Устимович, І. Полтавець-Остриця. Вона мала у своєму складі кілька відділів: організаційний, мобілізаційний, культурно-просвітний, агітаційний, відділ організації козацьких братств, інспекторський, інформаційний та відділ козацької кооперації. При Раді також була сформована Отаманська кінна сотня (командир-полковник О. Сахно-Устимович). За наказом гетьмана у серпні 1918 р. був утворений Організаційний відділ по формуванню козацького війська. Його очолив спочатку генеральний хорунжий М. Фисенко, а з 15 вересня – військовий старшина В. Волковицький [4, с. 259]. Виконуючи вимоги доручного листа, статутний відділ Головного військово-юридичного управління Військового міністерства спільно із Власною канцелярією гетьманського штабу протягом червня – липня 1918 р. підготували «Статут Генеральної козацької Ради», який визначав «порядок її засідань, склад, повноваження та засоби для утримання». Головне завдання Ради – поновлення, згідно із традиціями української державності, українського козацтва на чолі з гетьманом [8, с. 308-309].

У липні 1918 р. був надрукований «Статут українських козаків», проект якого підготував генеральний писар гетьмана І. Полтавець-Остриця. Положення статуту у переважній більшості були скопійовані з програми Української демократично-хліборобської партії, але з суттєвим застереженням: владу в Україні повинен був очолювати гетьман, а державний лад мав ґрунтуватися на підвалинах політичного і національно-історичного минулого козацької України [4, с. 261]. Незважаючи на швидку і ґрунтовну розробку проектів козацької реформи, її законодавче затвердження затягувалося. Головний опір чинила Рада міністрів, яка двічі відправляла законопроект на доопрацювання, намагаючись обмежити нове козацтво статусом приватної організації без будь-яких публічно-правових функцій [4, с. 259].

Одразу після приходу до влади П. Скоропадського вільнокозацькі осередки виступили з заявами, в яких засудили гетьманську владу і закликали селянство боротися з нею. Центром поширення повстанського руху влітку 1918 р. стали Звенигородський і Таращанський повіти на Київщині [4, с. 259]. Роль ініціатора

Звенигородсько-Таращанського повстання належала вільнокозацьким загонам. Отже, незбалансованість політики гетьмана, коливання в бік заможніших верств населення відвернули від нього збройну силу, що мала б стати найпершою опорою у розбудові держави. За допомогою покликаних до українських сіл німецьких каральних загонів гетьманська адміністрація придушила повстання.

16 жовтня 1918 р. гетьман оприлюднив Універсал до українського народу та відповідний закон про відродження козацтва у всіх місцях його історичного існування [3, с. 102; 9, с. 180-181]. Ця акція мала, як підкреслювалося у документі, своєю метою відновлення славетного минулого України, забезпечення державності краю, виховання підростаючого та майбутніх поколінь фізично і морально здоровими, у душі взаємодопомоги, щирої прихильності до Батьківщини. Універсал дублював текст відповідного закону. Відповідно до Універсалу, козацький стан складався з восьми кошів і 112 полків, куди було вписано 150000 родин [1, с. 53].

Видання гетьманського Універсалу було досить схвально зустрінуте заможним селянством. Про це свідчили численні резолюції зборів «селян-хліборобів», що друкувалися у періодичних виданнях. 6 листопада 1918 р. гетьман видав наказ про призначення Президії Генеральної козацької ради, до складу якої «увійшли як Генеральні Старшини з правом рішучого голосу Микола Устимович, Військовий Старшина Блаватний, Військовий Старшина Удовиченко, Генеральний хорунжий Лібов, Полковник Лукашевч, Полковник Сахно-Устимович, Сергій Маркотун». Для проведення в життя гетьманських наказів і постанов Президії при ній утворювалися канцелярія, чотири відділи і Братство. Кошовими отаманами були затверджені: на Київщині – полковник Ю. Глібовський, на Полтавщині – полковник Козинець, на Чернігівщині – полковник – І. Омелянович-Павленко, на Херсонщині – полковник Гоголь-Яновський, на Катеринославщині – генерал М. Омелянович-Павленко, на Волині – полковник Барковський, на Поділлі – генерал В. Сокира-Яхонтов. Кошовим, полковим і сотенним отаманам належало негайно завести реєстрові книги для

запису козаків і кожного тижня подавати відомості про наявність козацьких громад на місцях [7, с. 166].

7 листопада 1918 р. П. Скоропадський звернувся до військового міністра з вимогою надавати повну підтримку утворенню козачих формувань та їх матеріальному забезпеченню. Подібні розпорядження отримали від гетьмана і керівники військово-господарських відомств [4, с. 261]. Крім територіальної військової організації козацтва гетьманський уряд розпочав утворення окремих військово-козацьких з'єднань. 20 серпня 1918 р. гетьман затвердив Положення про Чорноморський козацький кіш [7, с. 167-168]. Але повністю сформуватися ці з'єднання, як і більшість територіальних козацьких кошів, не встигли.

Гетьманські плани щодо розгортання козацької організації, як опори його влади, залишилися здебільшого на папері. Утворення об'єднання січових підрозділів вимагало копіткої праці «козацьких просвіт» серед українського населення, бажання якого гуртувалися у козацькі громади не заохочувалося майже півтора століття. Більшість нових козацьких підрозділів у цей час була лише у першій стадії свого формування і тому не змогла активно проявити себе під час антигетьманського повстання підтримкою жодної з сторін. Дальшому формуванню козацьких частин завадила зміна воєнно-політичної ситуації в Українській державі у середині листопада 1918 р. Гетьманський акт про федерацію з небільшовицькою Росією від 14 листопада 1918 р. і початок повстання Директорії поставили Генеральну козацьку раду в скрутне становище [4, с. 261]. Абсолютна більшість українських козаків сприйняла Акт про федерацію з обуренням. Тому Директорії досить легко було навіяти серед козацтва думку про національну зраду гетьмана і привернути на свій бік майже всі на той час зорганізовані і патріотично натхненні козацькі формування. Безуспішною виявилася й термінова спроба гетьмана порозумітися з козаками. 16 листопада 1918 р. він видав чергову грамоту «До козацтва і громадянства Українського», в якій пояснив зміну політичного курсу намаганням зберегти свободу українського народу в умовах складного внутрішнього і міжнародного становища [8, с. 318]. Але палкі заклики гетьмана до порядку не знайшли

підтримки серед козаків, дух гайдамаччини виявився сильнішим, і з захисників Гетьманату вони перетворилися на його руйнівників.

Таким чином, до впровадження козацького стану спонукала живучість козацьких традицій в українському суспільстві. Поновленням козацтва гетьман сподівався створити в Україні, з одного боку, заможну, вірну йому, середньоземельну, з сильними історичними традиціями верству, а з іншого – мати надійне, не зіпсоване більшовицькою агітацією військо. Основні статті статутів Генеральної козацької ради, Українських козаків та Організації козацьких громад створили ґрунт для законодавчого оформлення українського козацтва. Наміри гетьмана П. Скоропадського та його сподвижників відродити козацтво на основі національно-історичних традицій та досвіду вільнокозацького руху не були реалізовані з причин непослідовності та відсутності чітко визначених напрямків діяльності. У ході розгортання селянсько-повстанського опору австро-німецькій адміністрації та владі гетьмана П. Скоропадського Вільне козацтво вийшло на провідні ролі. Проте в умовах авторитарного правління Гетьманату воно втратило своєрідність своєї ідейно-організаційної будови, обмежившись переважно завданнями збройної боротьби. Тиск окупаційної та гетьманської влади ліквідував останні осередки Вільного козацтва. Отже була змарнована могутня сила, величезний військовий потенціал, закладений у цьому широкому, дійсно народному русі, що за сприятливих обставин уповні міг би стати гарантом розбудови незалежної України – її регулярною національною армією.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білодід О., Панченко В. Павло Скоропадський і Україна. К.: Вид-во: «Бібліотека українця», 1997. 86 с.
2. Конституційні акти України. 1917-1920: Невідомі конституції України. К.: Філософська і соціологічна думка, 1992. 272 с.
3. Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Держава і право України: 1917-1920: Навч. посібник (Центральна Рада. Гетьманство. Директорія). К.: Либідь, 1997. 208 с.

4. Лободаєв В.М. Спроба відродження козацтва за часів правління гетьмана П. Скоропадського // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія» / Гол. ред. Ю. І. Терещенко. К.: КДЛУ, 2000. Вип. 4. С. 258-263.
5. Мироненко О. Спроби відродження козацтва в Українській державі // Українське державотворення: невитребуваний потенціал: Словник-довідник / За ред. О.М. Мироненка. К.: Либідь, 1997. С. 410-412.
6. Рубльов О.С., Реєнт О.П. Українські визвольні змагання 1917-1921 рр. / Україна крізь віки К.: Видавничий дім «Альтернатива», 1999. Т. 10. 320 с.
7. Тимощук О.В. Військово-козацька організація Української держави 1918 р. // Вісник Запорізького юридичного інституту. 1999. № 3. С. 160-169.
8. Тимощук О.В. Охоронний апарат Української Держави (квітень – грудень 1918 р.). Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 462 с.
9. Удовиченко О.І. Україна у війні та державність: історія організації і бойових дій Українських Збройних сил 1917-1921. К.: Україна, 1995. 206 с.

Воронянський О.В., к. і. н., професор кафедри ЮНЕСКО,
філософії людського спілкування
та соціально-гуманітарних дисциплін
Харківського національного технічного університету
сільського господарства імені Петра Василенка

ПРОМИСЛОВА КРИЗА НАПЕРЕДОДНІ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 р.

Системним чинником промислової кризи стала монополізація промислового виробництва в імперії. Російські монополії виникли не шляхом нагромадження капіталу внаслідок розвитку виробництва в умовах конкурентної боротьби, а за рахунок прямого вкладення великого іноземного капіталу (який займав майже 80 у гірничовидобувній промисловості та до 70% у машинобудуванні). Власники цього капіталу з самого початку отримували прибутки не за рахунок динамічного